

Razgovor sa srpskim filozofom Obradom Savićem vođen je na konferenciji “Contemporary Citizenship” koju je u Ljubljani organizirao Mirovni inštitut. Savić je bio dugogodišnji profesor Sveučilišta u Beogradu, koje je napustio pred nekoliko godina, što opisuje i u ovome intervjuu. Urednik je više časopisa (*Theoria, Text, Filozofske studije i Beogradski krug /Belgrade Circle*). Objavio je niz knjiga i zbornika, a trenutno priprema knjigu “Kultura zla” (Buybook, Sarajevo), koja će biti objavljena i na engleskom jeziku kao “The Culture of Evil” (Polity Press, London). Prevođen uje na engleski, njemački, francuski, talijanski, grčki, španjolski, danski i nizozemski. Povod za ovaj intervju specijalno je izdanje časopisa “Beogradski krug” pod naslovom “U odbranu univerziteta” koji, osim prosvjeda zbog ukidanja autonomije sveučilišta u Srbiji sadrži i niz članaka eminentnih teoretičara na temu statusa sveučilišta danas. Razgovor je bio vođen 23. studenog u Ljubljani, a Obrad Savić ga je kasnije nadopunio putem e-maila.

Priredili: Luka Juroš i Sven Marcellic

Razgovor sa Obradom Savićem

Diskrepancija: Neposredni povod našeg razgovora je zbornik “U odbranu univerziteta” koji je objavio Beogradski krug. U zborniku je posebno teorijsko težište stavljeno na preispitivanje krize modernog europskog sveučilišta. U drugom dijelu se, međutim, nalaze dramatični dokumenti koja upućuju na političku i pravnu pozadinu raspada visokog sistema školstva u Srbiji. Slažete li se da nam za početak opišete izvanredne okolnosti pod kojima se pojavio vaš zbornik?

Obrad Savić: Specijalna sveska ‘U odbranu univerziteta’ predstavlja jedan od tematskih brojeva međunarodnog časopisa *Beogradski krug*, koji je počeo da izlazi 1994 godine. Časopis je nastao kao javno glasilo nevladine organizacije Beogradski krug. Mada smo planirali da časopis izdajemo četiri puta godišnje, uglavnom smo objavljivali obimne godišnjake na određene teme kao što su: ‘Kritika Centrizma’, ‘Čisti rat’, ‘Politike ljudskih prava’, ‘Utvara Nacije’. Posebno temat ‘Utvara nacije’ deluje monstrozno jer ima preko 900 stranica, i gotovo je nemoguće da se čitaoci olako kreću kroz zgusnut tekst. Dodao bih da je i nova temastka sveska časopisa *Beogradski krug*, pod naslovom ‘Kraj suvereniteta’, neobično velika. U svakom slučaju, većina svezaka časopisa *Beogradski krug* objavljene su u dvojezičnoj, srpsko-engleskoj formi, odnosno na originalnom jeziku autora i u prevodu. Takva izdavačka politika nam je omogućila da se bar privremeno distanciramo od lokalnog kulturnog konteksta koji je u potpunosti bio zatvoren napadnom i sveprisutnom nacionalističkom retorikom. Imali smo ambiciju da se pojavimo na svetskoj kulturnoj sceni, da uđemo u ravnopravnu produkcijsku konkurenciju. Prvo međunarodno priznanje je stiglo veoma rano: naime, početkom 1995. godine postali smo zvanični članovi ugledne evropske institucije *Eurozine*, koja je zapravo međunarodna mreža kulturnih časopisa Evrope.

Verovatno da međunarodni ugled časopis *Beogradski krug*, između ostalog, duguje okolnosti da redakcija uglavnom publikuje originalne, neobjavljene tekstove prestižnih svetskih teoretičara. Još bih dodao da se u međunarodnom savetu našeg časopisa nalaze impresivna imena članova i autora. Da spomenem samo neka: Žak Derida, Ričard Rorti, Donald Dejvidson, Jirgen Habermas, Žan Lik Nansi, Čarls Tejlor, Ričard Bernstin, Noam Čomski, Teri Iglton, Manfred Frank, Antoni Gidens, itd. Ova filozofska elita je pružila neprocenljiv doprinos našem autorskom projektu, koji je zapravo preživio zahvaljujući međunarodnoj solidarnosti. Često su nam darovali neobjavljene priloge koji su svetsku promociju imali na stranicama časopisa *Beogradski krug*. Uostalom, tokom dugih godina sankcija i izolacije, većina spomenutih filozofa je boravila u Beogradu, i to u znaku političke podrške našoj jedinstvenoj intelektualnoj zajednici. U znak divljenja prema njihovoj nesebičnoj politici prijateljstva, i istovremeno, nesumnjivoj teorijskoj veličini, Beogradski krug je preveo i objavio njihova temeljna filozofska dela.

Da se vratim istoriji nastanka specijalne sveske časopisa *Beogradski krug*, 'U odbranu univerziteta'. Ova sveska je nastala u vanrednim političko-pravnim prilikama, pod okolnostima ekstremnog političkog pritiska na sistem visokog obrazovanja u Srbiji. Po svojim političkim namerama, sraman Zakon o Univerzitetu, koji je izglasan 26. maja 1998. godine u Skupštini Srbije, predstavlja jedinstven pravni dokument ekspanzivnog nastaja režima na autonomiju univerziteta i javne ciljeve obrazovanja. Naravno, zakon je izglasala većinska nacionalistička koalicija koju su obrazovali partijski jurišnici SPS (kadrovski lanac Miloševićevog klana), JUL (mafija okupljena oko Miloševićeve supruge Mire) i SRS (četničke formacije Vojislava Šešelja). Upravo je ova srpska bratija okupirala Skupštinu, kako bi navodno legalističkim procedurama kontrolisala državne institucije. Paket novih repersivnih zakona: Zakon o Univerzitetu, Zakon o informisanju, Zakon o privatizaciji i, konačno, Zakon o nevladinim organizacijama, imao je za cilj da prikrije krizu legitimacije Miloševićeve vlasti, i da istovremeno formalizuje državnu opsadu društva. Po svojim pravnim i političkim implikacijama ovi zakoni predstavljaju jedinstven juristički dokument državnog nasilja nad građanskim poretком Srbije. Način na koji je Zakon o Univerzitetu formulisan, pripremljen, i na kraju, pod neregularnim okolnostima i bez učešća akademske zajednice izglasan, upućuje na zaključak da je u pitanju bio brutalan obračun sa akademskom zajednicom koja se, doduše, sa zakašnjenjem, suprotstavila pogubnoj režimskoj politici. Pritom, sramna uloga nacionalističke opozicije u Skupštini, koja je doprinela potpuno lažnoj slici višepartijske parlamentarne demokratije u Srbiji, dodatno je oslobodila politički prostor za brutalnu primenu tzv. Miloševićevog Zakona o Univerzitetu. Na osnovu ovog Zakona brojni su profesori prerano penzionisani, privremeno suspendovani ili trajno isključeni sa matičnih fakulteta.

Prema centralnoj zamisli novog Zakona o Univerzitetu, država preuzima potpunu kontrolu nad sistemom visokog obrazovanja u Srbiji. U svojstvu osnivača, državna administracija je od akademske zajednice preuzela sve kompetencije, uključujući izbor rektora, dekana, promociju nastavničkih zvanja, pa čak i fakultetsko pozicioniranje profesorskog kadra. Naročito je bio sporan član koji se odnosio na obavezu svih zaposlenih na univerzitetima da sa državom potpišu tzv. ugovor o radu. Taj potpis nije regulisao samo pravni status zaposlenih na univerzitetima, već je pre svega proizveo efekat iznudene političke lojalnosti pogubnom režimu u Srbiji. Na žalost, ugrožena većina akademskih delatnika je potpisala sporni ugovor (na pet univerziteta u Srbiji zaposleno je oko 7.000 nastavnog kadra, i na njima studira preko 100.000 studenata). Mogu da dodam da sam pripadao nepomirljivoj akademskoj manjini koja je odbila da potpiše natureni ugovor. Ubrzo sam bio suspendovan, a potom i proteran sa Beogradskog univerziteta. Način na koji je država preuzela obrazovni mandat od univerziteta najbolje osvetljavaju bizarne reči bivšeg vođe nacije, dakle

Slobodana Miloševića, koji je jednom prilikom lapidarno izjavio: “Meni je univerzitet podjednako važan kao bilo koja zemljoradnička zadruga”.

U dramatičnim okolnostima, redakcija časopisa *Beogradski krug* je pokrenula međunarodnu inicijativu kako bi problem destrukcije nacionalnog univerziteta u potpunosti internacionalizovala. Tokom druge polovine 1998. godine poslali smo brojne ‘Apele intelektualcima sveta’ u nameri da osnažimo vanjski pritisak na antidemokratsku politiku Beograda. U časopisu smo objavili preko sto pisama uglednih svetskih intelektualca koji su stali u odbranu autonomije sistema visokog obrazovanja u Srbiji. Pod snažnim pritiskom međunarodnih akademskih krugova, Beogradski univerzitet je bio privremeno isključen iz međunarodne rektorske konferencije. Svetska zajednica nije mogla da prihvati državno nasilje nad nacionalnim univerzitetom kao i politički ugovor o lojalnosti koji je ponizio lokalnu akademsku zajednicu, osporivši profesionalni zahtev za naučnom kompetencijom. Jednostavno, cilj novog Zakona o Univerzitetu bio je da se revanšistički poništi demokratsko jezgro na beogradskom Univerzitetu koje je predstavljalo stalnu opasnost za strukturalnu delegitimizaciju Miloševićevog režima.

Istovremeno, javnosti smo ponudili širok spektar relevantnih teorijskih tekstova u kojima je problematizovana priča o povesnom krahu humboltovskog modela obrazovanja, onog modela koji je predstavljao najviši uzor modernog evropskog univerziteta. U prilogima Žaka Deride, Ričarda Rortija, Jirgena Habermasa, Pjera Burdijea, Ronalda Dvorkina, da spomenem samo neke, nedvosmisleno je pokrenuto pitanje strukturalne granice etatiziranog modela obrazovanja. Oslabljeni suverenitet nacionalnih država više nije mogao da garantuje neupitni status nacionalnih sistema obrazovanja, koji su se raspali pod pritiskom multinacionalne merkantilizacije znanja. Konačno, u časopisu smo objavili međunarodne zakone o Univerzitetu (nemački, francuski, italijanski, norveški) sa namerom da akademsku javnost upoznamo sa normativnim okvirom buduće modernizacije visokog sistema obrazovanja u Srbiji. Paradoks je bio u tome što je redakcija časopisa *Beogradski krug* pokrenula međunarodnu kampanju solidarnosti sa nacionalnim Univerzitetom u Srbiji upravo u periodu kada su sa svih strana stizali upozoravajući glasovi o temeljnoj krizi savremenog Evropskog Univerziteta. Pokušali smo da obnovimo zahtev za uspostavljanjem modernog nacionalnog univerziteta koji više nije bio u stanju da na dostojan način neguje kosmopolitski ideal obrazovanja.

Diskrepancija: Pod okolnostima nametnute izolacije uspjeli ste osigurati široku međunarodnu podršku. Kako je redakcija časopisa *Beogradski krug* uspjela priskrbiti značajnu međunarodnu solidarnost i pokroviteljsku zaštitu?

Obrad Savić: U herojskom periodu Beogradskog kruga, dakle, tokom ratnog košmara, sankcija i izolacija, ugledni članovi naše nevladine organizacije su doista funkcionisali kao kulturni i politički glasnici *Druge Srbije*. Još od pocetka surovog raspada bivše Jugoslavije, i brutalnog procesa dekompozicije Balkana, čije uzroke i posledice još uvek nismo promislili, eminentni predstavnici Beogradskog kruga, kao što su Radomir Konstantinovic, Miladin Životić, Filip David, Ivan Colović, Aljoša Mimica, Borka Pavicević, Latinka Perović, Mirjana Miocinović itd., nastupali su na međunarodnoj političkoj sceni u svojstvu diplomatske kulturne elite pobunjene Srbije. Naši međunarodni akademski, politički i kulturni kontakti su doista bili ekstenzivni. Održavali smo stalne veze sa uglednim akademskim institucijama, nevladinim organizacijama, i kulturnim poslenicima širom sveta. Mada ne želim da vas uvlačim u

¹ Profesor Savić zamolio nas je da prenesemo tekst otvorenog pisma koje je tom prilikom upućeno rektoru beogradskog sveučilišta, Jagošu Puricu. Pismo je priloženo na kraju razgovora.

višestruko zanimljivu i veom burnu istoriju nastanka i delovanja *Beogradskog kruga*, moram da navedem jednu nepobitnu činjenicu. Srpski režim i njegova nacionalistička opozicija sistematski su napadali *Beogradski krug* sa namerom da potcenjivacki ospore i arogantno uguše naš javni, kulturni i politički angažman. Uprkos nametnutoj političkoj izolaciji, koju sam delio sa prijateljima ove jedinstvene intelektualne zajednice u Srbiji, nemam nameru da se prepustim (samo)zavodljivoj autoistorizaciji. Principijelan otklon spram bilo kakve autobiografske mistifikacije oko Beogradskog kruga može da nas sacuva od nadmenog moralizma i pogubnog revanšizma. Mogao bih da dodam da nam je nametnuta izolacija pomogla da bez ikakvog političkog straha i moralne krivice odbacimo preovladajući etnonacionalistički stav o neupitnoj pokornosti etniji, naciji i državi. Sa prijateljima iz Beogradskog kruga sam delio jedinstveno uverenje da se jedino odlucnim razgranicenjem od ratobornog nacionalizma može spasti ideja pristojne političke zajednice, vizija onog građanskog dostojanstva koje po pravilu stoji u osnovi kosmopolitske politike prijateljstva. Još uvek verujem da nas od novih fašističkih pretnji jedino može spasti međunarodna solidarnost.

Diskrepancija: S obzirom na činjenicu da je teorijski deo vašeg temata o sveučilištu višestruko nadišao normativna načela reforme visokog sistema školstva u Srbiji, postavlja se pitanje kako procenjujete praktične izgleda za uspeh reforme sveučilišta u Srbiji i Crnoj Gori?

Obrad Savia: Program reforme modernog nacionalnog Univerziteta sastavni je deo obimnog poduhvata koji bi političkim jezikom mogli da opišemo kao temeljnu demokratsku transformaciju i stabilizaciju postkomunističkih sistema. Odmah da dodam da ovaj povesni zadatak višestruko nadilazi naše povesne kapacitete. Hoću da kažem da strukturne reforme sistema podrazumevaju postojanje kompetentnog 'subjekta' reforme, onog subjekta koji bi mogao da na najodgovorniji način preuzme obavezu da kreira nove institucije, nova pravila igre, novu racionalnost, pa čak i novi jezik. Međutim, ne vidim koji su to resursi ljudskog kapitala koji bi mogli da se stave u odlučujući pogon! Kao što znate, danas se systemske reforme odvijaju u pozadini akcelereziranih mašina globalizacije koje ne trpe regionalne, a još manje, lokalne protivsnage. Da kažem sasvim precizno: kako možete očekivati da se, recimo, savremeni nacionalni univerzitet efektivno globalizuje, kad uopšte nije spreman da se pred zahtevima kosmopolitskog znanja denacionalizuje. Parohijalni univerziteti žive od stare, žilave i na smrt dosadne nacionalne 'mitologije' koja je najveći neprijatelj političkog i pravnog univerzalizma. U tom pogledu, delokalizacija 'intimnog prostora', i što je još značajnije, dekonstrukcija nacionalnog diskursa 'zemlje', 'tla', 'zavičaja', 'otadžbine', i 'patriotizma', predstavlja naš najpreči civilizacijski zadatak.

Mada nemam nikakvih političkih i moralnih iluzija u vezi sa stanjem u posmiloševićevskoj Srbiji, spreman sam da podržim svaki reformistički napor koji cilja na rušenje sektaškog tribalizma. Naravno, pod uslovom da reformska pragmatika ne preuzme ulogu arogantnog globalizma. Mada retorika neoliberalne garniture oko premijera Zorana Đinđića deluje preteće, mogu da primetim da je njihovo zalaganje za prioritetima: kapital, ekonomija, finansija i privatizacija, dovelo do značajnih i veoma ubedljivih rezultata. Reformistima je potpuno jasno da je projekt instaliranja demokratije veoma skup, i da zahteva ogromna sredstva. Naravno, potpuno sam svestan ograničenja sektorskih reformi: ekonomska reforma na duži rok ne može da funkcioniše ukoliko nije praćena političkom, pravnom, kulturnom, obrazovnom i moralnom reformom. Budući je izostala harmonizacija sektorskih reformi, današnju Srbiju možemo opisati figurom polovnog automobila kojem je usred trke neophodan generalni remont motora! Ova apsurdna metafora odslikava težak položaj u kojem se nalazi postmiloševićevska Srbija.

Diskrepancija: Znači li to da pitanje reforme visokog školstva nije postavljeno kao prioritetni zadatak?

Obrad Savić: Tačno. Čini mi se da nacionalni univerzitet ne možemo efikasno reformisati ukoliko ne izmenimo našu konvencionalnu predstavu o prirodi produkcije, distribucije, i primene naučnog znanja. Pogledajte kako avetinjski izgleda akademska elita Srbije, kako tužno deluju demolirane fakultetske zgrade, koje potsećaju na grobnice obrazovnih aparata i pedagoških praksi koje ih okružuju. Današnji zahtev za reformom Univerziteta, nije primeren ideji novog početka iz prostog razloga što želimo da preporodimo jednu potpuno mrtvu ideju, ideju modernog nacionalnog univerziteta. Džinovske mreže nacionalnih univerziteta više ne mogu da iz sebe proizvedu neku potpuno novu organizacionu formu masovnog obrazovanja. Ovde bih hteo da vas podsetim na Delezovu opasku (Gilles Deleuze, 'Postscript on the Societies of Control', u časopisu *L'Autre journal*, no. 1/1990: engleska verzija, *October*, no. 59/1992.) da se u društvu kontrole odvija proces razmeštanja znanja, da univerzitetski sistemi gube svoj obrazovni monopol i da se novi edukativni mikro-model neprestano razmnožava. Recimo, postnacionalne forme tzv. virtuelnog obrazovanja i digitalne edukacijske mreže upućuju na nove, korporativne forme učenja iza kojih stoji međunarodni Kapital, a ne nacionalna Država. Metastabilne forme produkcije i distribucije znanja se neobičnom brzinom uvećavaju: merkantilizacija obrazovanja računa samo na ona fundamentalna istraživanja koja se prvenstveno zasnivaju na tehničko-tehnološkom znanju. Uostalom, još je Hajdeger sugerisao misao da se princip teorijskog razloga više ne može odvojiti od same ideje tehnike u carstvu njene modernosti i da su najspekulativnija filozofska pitanja suštinski povezana sa tehnološkim praksisom. U trenutku kada su akademski diskurs, i naučna misao uopšte, postali proizvodna snaga, momenat sveopšte cirkulacije kapitala, univerzitet je izgubio monopol na obrazovno samoodređenje, i više ne može da se poziva na zlatni period u kojem je dominirala uzvišena ideja autonomije nacionalnog sistema obrazovanja. Sveopšti uspon performativne pragmatike povezan je sa ekspanzijom svetskog tržišta i profita, a ne sa razvojem istine i znanja. Sve dok zagovornici defanzivne ideje nacionalnog obrazovanja ne shvate da se univerzitet kao državna institucija našao u zagrljaju međunarodnog tržišta i kapitala, svaka reforma će unapred biti osuđena na neuspeh. Drugim rečima, više nego ikada ranije, prosperitet društva, pa i cele svetske zajednice, zavisi od načina na koji države obrazuju svoje građane. Prioritetni programi i kursevi su usmereni na podizanje opšte tehnološke kulture, one 'sekundarne pismenosti' koja podrazumeva efikasno baratanje komunikacijskim sistemima, informativnim stanicama, terminalima i bankama podataka koji su postali naše nove enciklopedije. Da skratim, zlatno doba modernog nacionalnog univerziteta nepovratno je prošlo. Raspad ideje samoodređenja univerziteta kao autonomne instance akademskog obrazovanja rezultat je strukturnog procesa globalizacije. Mi nemamo velikog izbora, i to bez obzira da li se zalažemo za koncepciju da iza Univerziteta stoji nacionalna Država ili internacionalni Kapital, etitizacija ili merkantilizacija znanja i obrazovanja. Pritisnuti dvostrukim izazovom, autori reforme univerziteta u Srbiji su ponudili prelazno rešenje koje su nazvali 'Tranzitni zakon o Univerzitetu'. Ovaj zakon je kompromis između stare akademske prakse i novih formi globalnog obrazovanja. Budući je Bolonjska deklaracija po prvi put najavila, da kažem sasvim slobodno, amerikanizaciju evropskog sistema školstva, bilo je praktičnije i jeftinije da se sačeka readaptacija na novi sistem postnacionalnih univerziteta. Primetio bih da akademska elita uopšte nije uspela da se saglasi oko pitanja pluralizacije visokog sistema obrazovanja u Srbiji. Nije uspela da formira minimalan konsenzus u vezi sa pitanjem budućnosti našeg obrazovnog sistema. Dva

akademska lobija su se polarizovano sporila oko strateškog pitanja: da li težište reforme visokog sistema obrazovanja treba staviti na obnovu privilegovanog nacionalnog, dakle, državnog Univerziteta, ili treba uvesti pluralistički model visokog obrazovanja, u kojem bi pod istim uslovima funkcionisali državni, javni, privatni i međunarodni univerziteti. Da dodam, tokom dugih i veoma ostrašćenih debata, zalagao sam se za ideju pluralističkog sistema visokog obrazovanja u Srbiji, jer mi se činilo da treba dokinuti monopol državnog univerziteta, da treba poništiti sve institucionalne privilegije koje taj monopol proizvodi. Na žalost, trenutno je prevagu odneo nacionalni lobi koji nastoji da iznutra demokratizuje državni Univerzitet. Još uvek verujem da bez akademskog tržišta, javne konkurencije, i pluralnog sistema obrazovanja, univerzitet u Srbiji neće moći da proizvodi i neguje jedan uzoran oblik javnog i političkog života, da građane pripremi da bez trauma i frustracija žive demokratsku, i ako hoćete, kosmopolitsku kulturu.

Diskrepancija: Hoće li ova reforma visokog školstva u Evropi koja predviđa komercijalizaciju sveučilišta pomoći ili odmoći emancipaciji obrazovanja? Kako se možemo oduprijeti krajnjoj komercijalizaciji znanja koja bi mogla dovesti do kontrole kapitala nad sveučilištem?

Obrad Savia: U herojskom periodu nastanka građanskog društva, evropski univerziteti su dejstvovali kao institucionalna pozornica za profesionalnu stratifikaciju ranog građanstva. Zahvaljujući svojoj bliskoj vezi sa naukom, znanjem i istinom, ma šta to trenutno značilo, građanstvo je proizvodilo nacionalnu obrazovnu elitu koja je bila teorijska, često politička i moralna savest čitavog društva. Hoću da sugerišem tezu da je moderni nacionalni Univerzitet negovao ideju univerzalnosti samo u njenom čistom akademskom, teorijskom obliku. Sam zahtev za pluralnim oblicima društvenog i političkog života, koji je nastao u akademskim i intelektualnim krugovima, nikad nije bio oslobođen ekstravagantnog polaganja prava na elitističko autorstvo. Uprvo elitistički položaj autora i vlasnika velikih ideja oslobodio je prostor za neviđeno bujanje nacionalnih mandarina. Pogledajte oficijelne biografije kulturnih heroja u evropskim društvima: osim nekoliko izuzetaka, svi nacionalni mandarina su pristrasno zagovarali ideju kako nepregledna struktura modernih evropskih univerziteta treba da neguje državni način mišljenja, opšti duh nacije koji je zajednički svim građanima! U tom pogledu, može se tvrditi da defanzivna odbrana nacionalnih univerziteta u Evropi nema nikakvog izgleda na uspeh, jer se uprkos svemu, nacionalna kultura temelji na neprijateljstvu prema univerzalnom gostoprimstvu i kosmopolitizmu. Skrenuo bih vam pažnju na seriju Deridinih tekstova o Univerzitetu, a posebno na članak 'Bezuslovnost ili suverenitet: univerzitet na granicama Evrope'. Državni univerzitet, kako glasi osnovna teza, više ne može da očekuje pravo na neograničen suverenitet, onaj suverenitet koji je destabilizovanim nacionalnim državama već uskraćen. Budući da nacije-države očigledno funkcionišu pod pruršenim formama međunarodnog protektorata, može se tvrditi da na delu nije naprosto kriza, već neprekidni talas zemljotresa, koji potresa homogeno lice modernog evropskog univerziteta. Nadam se da će suverenistički zemljotresi osloboditi nov prostor upravo onom *bezuslovnom mišljenju*, onoj akademskoj slobodi bez moći, koja neće morati da se sakriva iza nacionalnih i državnih interesa. Uprkos stalnoj strepnji pred ubrzanim mašinama globalizacije, verujem u koncepciju kosmopolitskog univerziteta koji bi mogao da postane povlašćeno mesto na kome ništa nije zaštićeno pred upitnošću, na kojem svako ima pravo na безусловno mišljenje, na suverenu reč i slobodno pismo.

Diskrepancija: Mislite li da je moguća varijanta nevidljive ruke, znači međusobne kontrole, sustava checks and balances oba ta partnera - s jedne strane države koja eventualno daje legislaturu koja je izvanredno liberalna i s druge strane kapitala koji ulaže i ima potpunu slobodu ispod ovih slabih zakonskih zahtjeva?

Obrad Savić: Sasvim ste precizno opisali jednu od nerealnijih, i verovatno, najproduktivnijih solucija za budućnost globalizovanih sistema obrazovanja. Krajnje je vreme da se mišljenje univerziteta oslobodi humanističke retorike, onih plemenitih iluzija prema kojima će budućnost visokog sistema obrazovanja biti samo replika nacionalnih modela, ili, kako tvrdi Šelski, osobena re-kreacija, možda i rekapitulacija normativnog modela državnog univerziteta. Sumrak novovekovne nacionalne države upućuje na zaključak da državni pogon više neće moći da finansira i sektaški podržava nacionalnu kulturu, onaj građanski humanizam koji je insistirao na velikoj obmani da nacionalna lektira ima transnacionalno, univerzalno važenje i da se ideali uzornog literarnog društva mogu proširiti na političko društvo. U spornom tekstu, 'Pravila za ljudski vrt', koji je izazvao burnu polemiku na nemačkoj kulturnoj sceni, Peter Sloterdijk je tvrdio: 'Završena je era novovekovnog humanizma kao školskog i obrazovnog modela, jer se više ne može održati iluzija da se velike političke i ekonomske strukture mogu organizovati prema modelu literarnog društva zasnovanog na prijateljstvu!' Ovaj uznemirujući navod može se razumeti kao poziv na kosmopolitizam bez metafizike, apel da pojmove akademskog prijateljstva i solidarnosti rasteretimo romantiziranog humanističkog nasleđa. Sloterdijkova poruka može izgledati provokativno onima koji se zalažu za jednostavno nastavljanje jedne velike humanističke tradicije *bez lomova*. (Post)nacionalni univerzitet može da se globalizuje samo ukoliko uspe da se otarasi prazne idealističke ljuštore i odrekne se svih ambicija za pronalaskom nove, *utemeljujuće ideje* univerziteta, koji bi i dalje, po vlastitom samorazumevanju, organizovao celokupno znanje u univerzitetskom obliku. Ekspanzija formalnog obrazovanja dovela je do toga da je mandarinska ideologija izgubila svoju elitističku bazu, i u akademskom smislu, postala potpuno neodrživa. To ne znači da ideju nacionalnog univerziteta ne možemo sačuvati u postojećem obliku. U najboljem slučaju, ukoliko uopšte preživi, nacionalni univerzitet bi mogao da se transformiše u obrazovni servis za širenje transnacionalnog, kosmopolitiskog znanja.

Diskrepancija: U vezi s ovim postoji jedno prilično često pitanje koje je tim više zanimljivo kada uzmemo u obzir da ovaj intervju radimo za časopis za društveno-humanističke teme. Ne mislite li da će u tržišnoj borbi kraći kraj izvući znanosti koje ne donose objektivno novac i nisu interesantne za kapital?

Obrad Savić: Bojim se da ste u pravu. Kad bacimo pogled unutar sistema nauke i znanja (*Wissenschaftssystem*) koji se diferencira sve većom brzinom, morali bi da priznamo da se humanističke i društvene nauke defanzivno povlače. U herojskom razdoblju, humboltovski model je uspeo da sačuva, i budućim pokolenjima preda emancipatorski zahtev, kako se govorilo, za *slobodnom upotrebom javnog uma*. Ovaj prosvetiteljski učinak, koji je doprineo opštem napretku i kulturnom progresu, ne može se poreći humanističkim disciplinama koje su krasile duh nacionalnih univerziteta. Bez obzira na nacionalno ili regionalno određenje, što ne mora da ima ništa zajedničko sa provincijalizmom i parohijalizmom, moderni evropski univerzitet funkcionisao je kao *stalni korektiv* kulturnom i političkom univerzalizmu. U tom smislu, može se primetiti da je moderni evropski univerzitet bio *institucionalna savest* zapadnih demokratskih društava. Međutim, emancipatorski

potencijali humanističkih disciplina su samo jedan deo prosvetiteljske priče koja je funkcionisala kroz stalni napor da se na nacionalnim univerzitetima uspostavi jedan *autonoman prostor akademskog znanja*. Međutim, postojao je i oprečni zahtev osnivača, dakle, vladin zahtev, da humanističko obrazovanje postane središtem odgajanja državnih službenika, a tek uzgred i slobodnih građana. Ovaj protivrečan zahtev je u periodu tzv. 'idealističkog univerziteta', mistično izmiren u pojmu *nacije*. Nacionalni univerzitet je profesorskom staležu, tim 'ovlašćenim subjektima znanja', namenio dvostruku ulogu: oni imaju monopol na slobodno traganje za istinom, i istovremeno, mandat nad ekskluzivnim obrazovanjem nacije! Recimo, 'Pruski univerzitet' je ima zadatak da podanike pripremi za *jedinstveno i celovito stapanje znanja, istine i nacije*. Cela humanistička priča, po kojoj je sticanje znanja neodvojivo od obrazovanja (*Bildung*) pojedinaca, pa čak i celog duha nacije, okončana je u tragičnom razdoblju nacističkog univerziteta. Poznata je beznadežna profesionalna kompromitacija Martina Hajdegera, koji se u svojstvu rektora svesrdno zalagao za samopotvrđivanje nemačkog univerziteta putem stapanja akademskog i narodnog znanja! Da podsetim, preko nadležnih ministarstava Hajdeger je praktično razrađivao, i kao uticajni rektor sprovodio, pokrenuti mehanizam tzv. državnog *glajhšaltovanja* - usklađivanje univerzitetskih standarda sa normama nacionalsocijalističke ideologije. Naravno, ne pada mi na pamet da tvrdim da je nacistička opsada nemačkih univerziteta nužna i direktna posledica humanističke tradicije. Ona je predstavljala *konzervativni prevrat* koji se desio u središtu vajmarskog, prosvetiteljskog univerziteta! Drugim rečima, nacistička okupacija nemačkog univerziteta bila je nešto više od nemilog incidenta u uzornoj tradiciji modernog evropskog univerziteta. Jednostavno, nacistička država je na brutalan način poništila uzurpatorsku pretenziju vajmarskog univerziteta, naime, da od države preotme pravo na celovito obrazovanje nacije. Još nešto, ne može se poreći činjenica da su upravo humanističke nauke imale odlučujući ulogu na tzv. 'narodnim univerzitetima' tokom komunizma. Državna dinamika samoosvajanja nacionalnih univerziteta neraskidivo je povezana sa humanističkim diskursom, sa pretenzijom društvenih nauka da unutar posebnog polja administriranog znanja (dakle, na univerzitetu) ponude alibi za homogenizaciju i monopolizaciju nacionalnog obrazovanja. Prosvetiteljsko naglašavanje emancipatorskih tekovina evropskog univerziteta po pravilu otežava kritičko preispitivanje konformističke i reakcionarne funkcije modernih akademskih institucija. Doista je kucnuo čas da se razmišljanje o budućem, kosmopolitskom univerzitetu rastereti jednostrane prosvetiteljske paradigme. Humanističke discipline treba da plate povesni račun zato što su paktirale sa pučkim konceptom modernizacije, zato što su servisirale vrhunske državne, političke i partijske ideale, i konačno, zato što su pod okriljem nacionalnih univerziteta postale poligon za uvežbavanje službene, nacionalističke ideologije. Naravno, mašine globalizacije ne potiskuju humanističke znanosti zato što su se odrekle kosmopolitskih ideala, već zato što nemaju interes da finansiraju 'masoneriju beskorisne erudicije' (Mišel Fuko). Verovatno ulazimo u razdoblje teških iskušenja za društvene i humanističke nauke koje će možda opstati ukoliko se liše svog spornog, humanističkog nasleđa, ili ukoliko pristanu na egzotičnu ulogu 'baroknog diskursa'! Spektakularna istraživanja više ne pripadaju području društvenih, humanističkih i duhovnih nauka: fundamentalna pitanja više ne može da postavi filozofija, već molekularna biologija, možda i astrofizika.

Diskrepancija: Novije epistemološke koncepcije oduzimaju samoj znanosti temelj autoriteta na kojem je nekad stajala. Znači li to da će u budućnosti sveučilište izgubiti mjesto legitimnog zaštićenog mjesta distribucije znanja, i ima li ga uopće još uvijek? Događa li se taj gubitak s obzirom na vanjski utjecaj koji se spominje u vašem zborniku i je li budućnost sveučilišta u sve većem otvaranju prema javnosti i utjecajima koji kolidiraju s njegovom autonomijom?

Obrad Savić: Spoljašnji razvoj svetskog univerziteta, gledajući iz sociološke perspektive, odvija se u pravcu ekspanzije tehničkog znanja, onih primenjenih teorija koje mogu da performativno opslužuju makrosocijalne sisteme. U odnosu na interese države ili nacije, univerzitetsko znanje postaje funkcionalno autonomno, lišeno bilo kakvog normativnog administriranja. Setimo se perioda u kojem je uvođenjem titule profesora *Ordinariusa* nemački univerzitet ukinuo prastaru akademsku hijerarhiju. Mada treba biti oprezan u ishitrenom funkcionalističkom čitanju ovih procesa, ne slažem se da ih moramo smestiti u rašireni trend neokonzervativnih obrazaca tumačenja. Jednostavno se moramo pomiriti sa činjenicom da integrativna snaga sveopšte merkantilizacije znanja više nije usidrena u državi ili naciji, već u kapitalu i međunarodnim korporacijama. Ideal autonomnog znanja, dugo zamrznut u okvirima nacionalne države, sada cirkuliše u koordinisanom prostoru privrednog-vojnog-industrijskog pogona. Logika novog obrazovnog ciklusa se odvija izvan domašaja državne politike i nacionalne ideologije. Možda je ovim obratom i opštom reorijentacijom globalne politike obrazovanja pogođena naša tradicionalna sklonost prema humanističkim idealima, koji se već dugo nalaze u fazi recesije. Tradicionalno spajanje različitih funkcija pod krovom jedne institucije i svest o tome da je u toj instituciji proces pribavljanja naučnog znanja isprepleten ne samo sa tehničkim razvojem i pripremanjima za akademske profesije, već i sa opštim obrazovanjem, prenošenjem kulture, i prosvjećivanjem javne političke sfere, mogli bi biti od presudnog značaja za dalje istraživanje postnacionalnog, kosmopolitskog univerziteta. Empirijski gledano, ostaje otvoreno pitanje, kojoj državi, naciji i politici pripada, recimo, virtuelni univerzitet Bil Gejtisa, svetilište hakerske artificijelne inscenacije?

Diskrepancija: Postoji paradoks gdje se traži sve veća specijalizacija i usmjerenost, a s druge strane, kao što opisuje Richard Sennett u knjizi "Corrosion of Character", kapitalizam traži od suvremenih radnika kao najvažniju osobinu fleksibilnost odnosno svojstvo da se što brže usvaja nova situacija i da joj se prilagođuje. Čini se da su ovi trendovi donekle u suprotnosti...

Obrad Savić: Ne verujem da profesionalizacija (specijalizacija) direktno sputava, ili pak, oslobađa fleksibilnost instrumentalne racionalnosti. Potrebno je razdvojiti radnu etiku i svet života. Prošlo je vreme snažne identifikacije posla i zvanja, obrazovanja i poziva. Profesionalni poziv je na svetskom tržištu rada postao pokretljiva kategorija. Čini mi se da više ne postoji 'sveti poziv' u čiju je slavu pisao Maks Veber. Danas su ljudi spremni da se ubrzano prestrojavaju, da u skladu za kanonskim principima ponude i potražnje menjaju radna mesta, poziv i struku. Teško je braniti tezu o supstancijalnoj povezanosti subjektivnih preferenci i logike poziva, o izmirenju struke i životnih formi. Instituciju radnog odnosa ne bi trebalo da opterećujemo mentalističkim fikcijama. Ideja da bi po profesiji mogli da budemo filozof ili obučar, uglavnom dolazi spolja, kao rezultanta brojnih kontingencija. Niko nije rođenjem određen za posebnu struku ili poziv. Kao što su se nekada moderna nauka i znanje oslobodili tutorstva religije i crkve, tako se i moderna ideja poziva mora rasteretiti strukovnog imperativa.

Diskrepancija: Na međunarodnoj konferenciji u Ljubljani ste referirali o Derridinoj koncepciji kozmopolitskog univerziteta. O čemu se tu zapravo radi?

Obrad Savia: Derida je objavio seriju tekstova o kosmopolitskom univerzitetu koji su uzdrmali akademske krugove s obe strane okeana. Ovde bih mogao da ponudim samo skraćenu verziju osnovne zamisli. Dakle, prema Deridi, došlo je vreme da promislimo ideju nastanka jednog kosmopolitskog univerziteta, onog univerziteta koji bez ograničenja preuzima zadatak akademskog gostoprimstva, zadatak obnavljanja međunarodnog prava na intelektualni azil. Takvu mrežu kosmopolitiskih univerziteta, koju Derida povezuje sa gradovima-utočištima, treba otvoriti širom sveta. Jedino na "Univerzitetu bez uslovljavanja" (tako glasi jedan od Deridinih tekstova) može da se pokrene bezuslovan otpor protiv svih figura moći, a posebno protiv državne moći i njenog fantazma o nedeljivom nacionalnom suverenitetu. Svoju bezuslovnu nezavisnost kosmopolitski univerzitet može da potvrdi jedino putem punog razlaganja nacionalnih obrazovnih bastiona, dekonstrukcije tradicionalnog akademskog diskursa, koji je od početka tabuizirao bezuslovno pravo da se sve kaže. Dozvolite mi da navedem jedan od programskih pasusa iz Deridinog teksta *'Univerzitet na granicama Evrope'*: "Ja, dakle, ovde upućujem na jedan univerzitet koji će biti ono što je oduvek trebao ili nameravao da predstavlja, to znači, od njegovog načela, i u načelu, autonomno suveren, bezuslovno slobodan u njegovoj instituciji, suveren u njegovoj reči, u njegovom pismu, njegovom mišljenju. U mišljenju, pismu, reči koji neće biti samo arhivi ili proizvodi akademskog saznanja, već, daleko od bilo kakve neutralnosti, *performativna dela*". Pred nama je jasan poziv na pobunu protiv etabliranog državnog znanja i istovremeno apel da učestvujemo u novim oblicima akademske i ljudske i znanstvene solidarnosti koje tek treba stvoriti. Kosmopolitski univerzitet nije ništa drugo do jedan sasvim nov, jedinstven međunarodni prostor, koji restriktivno među-državno-nacionalno pravo nije uspeo da stvori.

OTVORENO PISMO REKTORU UNIVERZITETA U BEOGRADU, GOSPODINU JAGOŠU PURIĆU

Obraćam Vam se kako bih izrazio veliku zahvalnost što sam tokom Vašeg rektorskog mandata uklonjen sa državnog Univerziteta u Beogradu ("rešenje o prestanku radnog odnosa" na TMF-u uručeno mi je 16.05.2000). Ovom prilikom ne želim da ulazim u proceduralnu raspravu o insceniranom povodu za isključenje sa univerziteta, u osnovi kojeg stoje, kao što dobro znate, politički a ne pravni razlozi. Rešenje je potpisao, i na oglasnoj tabli TMF-a okačio(!) komesar za kadrovska pitanja, Milivoje Lazić. Da Vas podsetim, pomenuti činovnik je neregularno ustoličen na mesto dekana, uostalom kao i Vi na mesto rektora Beogradskog Univerziteta. Na odgovorne dužnosti ste postavljeni tokom opsade Univerziteta, tj. državnim dekretom i bez saglasnosti akademske zajednice. Vaša kadrovska promocija neraskidivo je povezana sa ulogom koji ste imali tokom brutalnog nasrtaja režima na automoniju univerziteta i javne ciljeve obrazovanja u Srbiji. Kao što Vam je poznato, pred arogantnim naletom Vaših partijskih jurišnika, odevenih u amoralno ruho akademske vlasti, zidovi nauke su popucali a okupirani univerziteti u Srbiji deluju kao grobnica obrazovnog aparata i njihovih pedagoških praksi.

Na univerzitetu mi je uskraćeno pravo na akademsku delatnost upravo u trenutku kada sam sa svojim prijateljima u redakciji međunarodnog časopisa *Beogradski krug* objavio svesku pod naslovom *U odbranu univerziteta*. U časopisu je kritički rekonstruisana dramatična istorija razaranja Beogradskog Univerziteta, u kojoj ste Vi imali nečasnu ulogu. Vi ste izdali Beogradski Univerzitet, izravno ste učestvovali u suspenziji akademskih sloboda koje predstavljaju najznačajnije institucionalno naslede modernog evropskog Univerziteta. Neodgovorno ste se upetljali u nedemokratsku opsadu Univerziteta, koji je, sve do Vašeg mandata, predstavljao jedno od najznačajnijih mesta institucionalnog otpora i, istovremeno, važno uporište demokratske transformacije i konsolidacije srpske države i društva.

Niko pre Vas i Vaših fakultetskih komesara (dekana) nije uspeo da za tako kratko vreme unesreći akademsku zajednicu Srbije. Da Vas podsetim, tokom Vašeg dvogodišnjeg mandata, sa univerziteta je po raznim osnovama otpušteno oko dve stotine profesora i naučnih saradnika. Istovremeno, u dobrovoljno izgnanstvo je otišlo još nekoliko stotina uglednih predavača. Listu "spontano proteranih" studenata koji su napustili fakultete i Srbiju, morali biste da stavite na uvid javnosti. Vi to možete, i morate, jer Vas na to obavezuje institucionalna a ne lična odgovornost prema svim profesorima i studentima koji su *proterani* sa Beogradskog Univerziteta.

Obrad Savić,
U Beogradu, 22. 05. 2000.

